

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

ОГЛЯД СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ «Я У СВІТІ»

OVERVIEW OF CRITICAL THINKING DEVELOPMENT STRATEGIES FOR PRIMARY SCHOOL PUPILS AT I AM IN THE WORLD

Стаття присвячена одній із актуальних проблем сучасності. Однією з цілей освіти є формування й розвиток критичного мислення особистості. Сукупність різноманітних педагогічних прийомів, що спонукають учнів початкової школи до пізнавальної активності та створюють умови для усвідомлення навчальної інформації, утворює стратегії розвитку критичного мислення особистості. Ці стратегії сприяють формуванню вмінь розмірковувати, спілкуватися, чути і слухати інших. Упровадження цих стратегій в освітній процес початкової школи забезпечує засвоєння знань набагато краще, бо інтерактивні методики розраховані не на запам'ятовування, а на творчий процес пізнання світу, на визначення проблеми й пошук її вирішення. Стратегії розвитку критичного мислення надають учням достатньо свободи, щоб самостійно розмірковувати, ставити питання, планувати діяльність, формулювати висновки. Саме завдяки критичному мисленню традиційний процес пізнання набуває усвідомленості, безперервності, стає більш продуктивним.

У статті розглядаються окремі стратегії розвитку критичного мислення, які вчитель початкової школи може використати під час викладання предмета «Я у світі». Наведено конкретні приклади застосування стратегій «Акваріум», «Рибна кістка», «Шість калєлохів» та інших на уроках у 3 класі загальноосвітніх шкіл. Автори наголошують, що розглянуті стратегії сприятимуть формуванню в молодших школярів умінь самостійно знаходити, вивчати й аналізувати інформацію, мислити мобільно, аргументовано відстоювати власну позицію, бути відкритими для сприйняття думок інших людей; помічати помилки судження інших, своєчасно виправляти власні помилки, адекватно оцінювати свої знання та сприймати зауваження вчителя й однокласників щодо допущених помилок і недоліків.

Ключові слова: молодший шкільний вік, урок, критичне мислення, стратегії розви-

тку критичного мислення, учитель початкової школи.

The article is devoted to one of the current problems of the present. One of the goals of education is the formation and development of critical thinking of the individual. The set of various pedagogical techniques that encourage elementary school students to cognitive activity and create the conditions for awareness of educational information, forms strategies for the development of critical thinking of the individual. These strategies help develop the ability to think, communicate, hear, and listen to others. The implementation of these strategies in the elementary education process makes learning much better, as interactive techniques are not designed for memorization, but for the creative process of knowing the world, identifying a problem and finding a solution. Critical thinking development strategies give students enough freedom to think independently, ask questions, plan activities, formulate conclusions. It is through critical thinking that the traditional process of cognition acquires awareness, continuity and becomes more productive.

The article discusses some strategies for developing critical thinking that an elementary school teacher can use when teaching the subject "I am in the world." Specific examples of strategies for Aquarium, Fishbone, Six Hats, and others in lessons in grade 3 in general schools are given. The authors emphasize that the strategies under consideration will contribute to the formation of the ability of younger students to find, study and analyze information independently, to think mobile, to reasonably defend their own position, to be open to other people's opinions; to notice erroneous judgments of others, to correct their mistakes in a timely manner, to adequately evaluate their knowledge and to accept the teacher's and peers' remarks about mistakes and shortcomings.

Key words: elementary school age, lesson, critical thinking, strategies for developing critical thinking, elementary school teacher.

УДК 373.3.016

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-3-13>

Борисов В.В.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри педагогіки
та методик навчання

Хортицької національної
навчально-реабілітаційної академії

Лупінович С.М.,

канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки
та методик навчання

Хортицької національної
навчально-реабілітаційної академії

Борисова С.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки і методики
технологічної та професійної підготовки
Донбаського державного педагогічного
університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Концепція нової української школи, ухвалена Міністерством освіти і науки України у 2016 році, розроблена з урахуванням потреб суспільства у відповідальних громадянах, професіоналах, активістах, творчих особистостях зі стійкою системою цінностей. Метою Нової української школи є різнобічний розвиток, виховання та соціалізація учнів. Нові освітні стандарти в Україні ґрунтуються на визначенні 10 груп компетентностей [10, с. 11–12]. Стрижнем багатьох компетентностей є вміння учнів критично мислити. Саме тому

сучасна середня освіта, реагуючи на виклики часу, має сприяти розвитку в дітей складників критичного мислення, як-то: самостійність, відповідальність, уміння аналізувати, порівнювати, робити висновки, долати різноманітні життєві та професійні труднощі, працювати з будь-якою, навіть суперечливою, інформацією, саме тих якостей, які необхідні сучасній успішній людині, професіоналу, громадянину. Дитину, в якій розвинене критичне мислення, можна охарактеризувати як активну, самостійну, незалежну в думках і поглядах, допитливу, толерантну та соціалізовану. Здатність

до критичного мислення додає особистості відчуття свободи, розуміння себе, своїх потреб, сміливість, гнучкість, толерантність, урівноваженість і здатність протистояти тиску, розширює горизонти мислення та бачення світу [4, с. 19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі розвитку критичного мислення присвячені наукові праці О. Пометун [11; 12; 13; 14], З. Малютенко [7], Л. Ващенко [3], К. Бондаренко [2], О. Тісліченко [17], Г. Мошковської [9], С. Терно [15; 16]. Ці дослідники (науковці, вчителі, методисти) презентували в статтях як теоретичні аспекти проблеми, так і практичні поради та власний досвід із використання окремих технологій критичного мислення.

О. Пометун, доктор педагогічних наук, професор, є співзасновницею платформи «Критичне мислення», автором багатьох праць на цю тематику. Наукові статті й методичні посібники цього автора містять як загальну теоретичну інформацію про процес розвитку критичного мислення учнів, так і конкретні поради щодо застосування методів його розвитку на уроках [11; 12; 13; 14].

Корисним є науково-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх закладів «Технології розвитку критичного мислення учнів» колективу американських авторів Алана Кроуфорда, Венді Саула, Самюеля Метьюза, Джеймса Макінстера. Він надає конкретні рекомендації щодо побудови навчального простору, раціонального розподілу часу, поради щодо планування уроків, оцінювання та самооцінювання вмінь учнів. Велику частину посібника займають сценарії уроків, які вчителі можуть використовувати в щоденній роботі. Додаток включає тексти для обговорення разом з учнями [6].

Цікавими й корисними для вчителів є наукові та методичні розробки С. Терно. Його статті й посібники створюють ідеальну модель критичного розмірковування, розкривають її властивості, склад, функції, генезис. У процесі їх підготовки автор використовував наукові напрацювання вітчизняних та іноземних філософів, психологів, педагогів. У роботах С. Терно дає й конкретні поради вчителям із розвитку критичного мислення учнів [15; 16].

Методичний посібник В. Козира є цікавою добіркою, невеликим довідником, оскільки містить інформацію про конкретні стратегії розвитку критичного мислення [4]. Цю добірку варто поповнювати, створюючи своєрідну вчительську методичну скарбничку.

На сучасному етапі розвитку української держави та суспільства існує багато курсів, тренінгів з розвитку критичного мислення, які користуються попитом серед різних верств і груп населення. Онлайн-платформа відкритих безкоштовних курсів «Prometheus» пропонує всім бажаючим курси «Освітні інструменти критичного мислення» (С. Терно), «Критичне мислення для освітян» (С. Терно, Н. Степанова, С. Горбачов), які навчають

відрізняти навчання критичного мислення від його імітації, розпізнавати властивості критичного мислення, застосовувати його стратегії та процедури, підвищити власну ефективність та успішність схвалюваних рішень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Запровадження технологій розвитку критичного мислення варто розпочинати вже в початковій школі, застосовуючи їх під час вивчення різноманітних предметів: математики, природознавства, рідної мови тощо. Головним завданням учителя є ретельний відбір і раціональне поєднання методів навчання, в тому числі технологій розвитку критичного мислення, такої побудови навчального процесу, яка сприятиме розвитку особистості кожного учня. Просте запам'ятовування нової інформації – це застарілий підхід до навчального процесу. Нині доцільно розвивати самостійне свідоме мислення учнів з позиції інтеграції.

Критичне мислення та процес його формування в учнів – явище складне та багатоаспектне. Тому, незважаючи на кількість публікацій на цю тематику, проблема розвитку критичного мислення потребує подальшого ретельного дослідження, особливо стосовно застосування конкретних стратегій і методів на шкільних уроках, починаючи з початкової школи.

Мета статті – оглянути стратегії розвитку критичного мислення дітей молодшого шкільного віку в процесі вивчення навчальної дисципліни «Я у світі» (3 клас загальноосвітньої школи) та навести приклади їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Критичне мислення – це здатність людини вільно та швидко здійснювати складні розумові операції для прийняття важливих життєвих рішень. Із педагогічного погляду критичне мислення – це набір мисленнєвих операцій, які допомагають аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію, бачити проблему з різних боків та альтернативні варіанти її вирішення, формулювати питання, приймати обґрунтовані рішення й діяти відповідно до обраної стратегії, вносячи зміни до неї в разі необхідності [13].

В. Козира виділяє такі властивості критичного мислення:

- 1) усвідомленість, розуміння проблеми, шляхів її вирішення, власних дій, можливих наслідків;
- 2) самостійність, уміння розв'язувати проблему без допомоги інших людей;
- 3) рефлексивність, самопізнання, контроль власних дій;
- 4) цілеспрямованість, складання плану дій і рух у напрямі його виконання;
- 5) обґрунтованість, виявлення межі достовірності;
- 6) контрольованість, співвіднесення власних дій і думок із цілями, цінностями, нормами;

7) самоорганізованість [4, с. 11–13].

Критичне мислення обіймає два блоки. До змістовного блоку зараховуються загальнометодичні принципи (переконання в необхідності самокорекції методу дослідження, урахування інших точок зору) та загальні стратегії (поділ проблеми на частини, розв'язання проблем, які відбивають окремі аспекти ключової проблеми). Блок операційний включає вміння з контролю розумової діяльності та її самовдосконалення [15, с. 228].

Уміння, які характеризують здатність людини критично мислити, поділені Л. Ващенко на 6 груп:

- 1) інтерпретація (категоризація, пояснення);
- 2) аналіз (дослідження ідеї, виявлення аргументів, аналіз аргументів);
- 3) оцінювання (аналіз та оцінювання суджень та аргументів);
- 4) уміння робити висновки (перевірка й уточнення даних, формулювання висновків);
- 5) пояснення (формулювання результатів і презентація аргументів);
- 6) саморегулювання (самоаналіз, самокритика, самоперевірка) [3, с. 44].

Критичне мислення – це необхідна, життєво важлива в сучасних умовах навичка, це внутрішній ресурс сучасної людини. Саме воно дає людині змогу орієнтуватися в морі інформації, уникати маніпуляцій з боку інших людей, засобів масової інформації, відстоювати прийняте рішення, шукати інший шлях вирішення проблеми в разі необхідності. Надія Цюра, HR-ментор і керівник доуніверситетської програми підготовки UF в IT STEP University, вважає, що діти здатні мислити більш критично, аніж дорослі. Вони не бояться ставити запитання, сумніватися в отриманій інформації, з неабияким інтересом досліджувати невідоме. А мислення дорослих засмічене стереотипами, шаблонами, думками авторитетів [19]. Тому розвиток критичного мислення варто розпочинати ще в молодшому шкільному віці.

Процес формування в учнів навичок критичного мислення вимагає від учителя відповідальності й високого професіоналізму. Він ставить перед ним такі специфічні вимоги:

1. Створити атмосферу для відкритої та відповідальної взаємодії учнів, виділити час і забезпечити можливості для застосування методів критичного мислення.
2. Дозволити учням сміливо висловлювати свої ідеї, обмінюватися думками, спілкуватися.
3. Привчити дітей цінувати думки інших, слухати й розуміти однокласників.
4. Вірити в учнів, підтримувати їх на кожному етапі уроку.
5. Залучати всіх учнів до виконання завдань, формувати в них активну позицію на уроці [8].

Навчальний процес, орієнтований на розвиток критичного мислення учнів, передбачає вико-

ристання спеціальних завдань, інтерактивну взаємодію учнів, розвиток їхніх дослідницьких умінь, вироблення в них власних суджень [4, с. 26].

Оглянемо найпоширеніші стратегії розвитку критичного мислення, які за результатами наших спостережень і практичного досвіду організації навчальної взаємодії на уроці виявляють найбільшу ефективність.

Стратегія «Постановка проблемних запитань». Способами розвитку критичного мислення в людини є використання різноманітних запитань, які передбачають неоднозначну відповідь: «Чому? З якої причини?», «У чому полягає відмінність?», «Припустимо, що буде, якщо ...», «Чому Ви так вважаєте?» тощо. Під час організації дискусії з такими запитаннями створюється творча атмосфера співпраці, активного обміну думками. Американські дослідники А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер називають такі запитання запитаннями високого рівня. На них можна дати більше ніж одну відповідь. Дослідники дають конкретні корисні рекомендації щодо відточення вміння вчителя ставити запитання високого рівня. Серед них є, наприклад, такі:

- 1) використовуйте метод «Подумайте – Об'єднайтеся в пари – Обговоріть»;
- 2) продовжуйте обговорення «Що ви б могли додати?»;
- 3) надавайте зворотній зв'язок «Цікаво!»;
- 4) з'ясууйте думки інших «Хто не згоден? Чому?»;
- 5) використовуйте уяву «Що відбулося б, якби ...» [6, с. 15–16].

Цікавими способами розвитку критичного мислення, які можна використовувати й у початковій школі, є «Асоціативний куц», «Сенкан», «Кубування», «Шість капелюхів», «Порушена послідовність», «Взаємні запитання», «Лист у малюнках», «Рибна кістка», «Акваріум», «Прогулянка галереєю» тощо. Предмет «Я у світі» належить до освітньої галузі «Суспільствознавство», метою якої є формування світогляду дитини, уявлень про цілісність світу, його закономірності. Курс цікавий, тісно пов'язаний із життям, має яскраво виражений міжпредметний характер [20, с. 145]. Саме тому він створює широкі можливості для використання вчителем різноманітних методів і стратегій розвитку критичного мислення.

Стратегія «Асоціативний куц» передбачає наявність ключового слова та записування навколо нього слів або фраз, які спадають на думку під час знайомства з ключовим словом. Цей прийом може використовуватися й у процесі вивчення нового матеріалу, і під час узагальнення вже вивченого [5, с. 34].

Наприклад, під час роботи над темою «Культура поведінки» вчитель може запропонувати учням навести слова та фрази, які асоціюються

з поняттям «культура поведінки» (ввічливість, охайність, взаємодопомога тощо), записати їх на дошці. Можна зробити це після обговорення конкретних життєвих ситуацій, у яких герої подають негативний або позитивний приклад поведінки [1, с. 56–57].

Під час вивчення теми «Історичні скарби України» прийом «Асоціативний куц» допоможе зібрати якнайбільше назв архітектурних пам'яток України. Учителю доцільно при цьому використовувати наочний матеріал, коментуючи історію створення, особливості цих пам'яток [1, с. 101–102].

Стратегія «Сенкан» («Сенквейн») – це написання білого вірша з п'яти рядків, у якому синтезується інформація про певне явище або поняття. Перший рядок вірша – це ключове слово (іменник), другий – опис головного поняття за допомогою прикметників, дієприкметників, третій – дія, четвертий – ставлення, емоції з приводу предмета обговорення, а останній – висновок, характеристика, нова інтерпретація. Такий метод може використовуватися під час роботи над поняттями [5, с. 36].

Наприклад, білий вірш для поняття «закон» може виглядати так:

Закон – правило поведінки.

Загальнообов'язкове, записане в офіційних документах.

Дозволяє, забороняє, захищає.

Правова система держави [1, с. 125–126].

Звичайно, учні можуть пропонувати свої варіанти, а найкращі білі вірші вчитель може записати на дошці.

Стратегія «Кубування» передбачає використання кубу, на гранях якого подаються певні вказівки. Учні викладають власні думки із зазначеної теми. Цей метод дає можливість систематизувати знання та виявити прогалини в них [5].

Під час роботи над темою «Київ – столиця України» учням третього класу на гранях кубу вчителем можуть бути запропоновані такі питання:

- 1) статус міста (столиця нашої держави);
 - 2) історичні факти про місто;
 - 3) походження назви;
 - 4) центральна вулиця;
 - 5) річка, що поділяє місто на правобережну та лівобережну частини;
 - 6) відомі архітектурні пам'ятки міста
- [1, с. 143–144].

Стратегія «Порушена послідовність» передбачає роботу в групах над виявленням помилок у тексті. Після опрацювання тексту групи обговорюють свої варіанти правильної послідовності речень [5]. Цю стратегію можна часто використовувати на уроках «Я у світі». Учні вчитель може запропонувати тексти з порушеною послідовністю речень про дружбу, ввічливість, щедрість, чесність. Групи учнів після опрацювання обговорюють

і складають остаточний варіант правильного тексту. Ще одним варіантом використання такого прийому можуть бути ілюстрації до українських народних казок, де послідовність зображень також буде порушена. Завдання учнів – розставити малюнки правильно та розповісти казку.

Стратегія «Взаємні запитання» передбачає поділ тексту на логічно завершені частини й формулювання питань до цих частин. Учні можуть працювати в групах, у парах, між парами [5]. Ця стратегія дає широкі можливості для вивчення нової теми під час роботи з підручником. Так, текст «Будь-який вчинок завжди має наслідки» учні, працюючи в групах, можуть поділити на частини, до кожної частини сформулювати питання, а потім поставити ці питання іншій групі [1, с. 135–136]. Таку ж роботу вчитель може організувати в класі під час опрацювання тексту з підручника «Ми всі різні» [1, с. 146–147].

Стратегія «Лист у малюнках» дає можливість учням висловити своє ставлення до певних явищ або подій, до вивченого матеріалу за допомогою малюнка. На уроці «Я у світі» учні третього класу можуть висловити за допомогою малюнка свої емоції після прочитання оповідання «Добро і зло», а після обговорити саме оповідання та дитячі малюнки [1, с. 79].

Стратегія «Прогулянка галереєю» передбачає аналіз текстів чи зображень, розташованих на стінах класу. За допомогою цієї стратегії учні вчаться системно аналізувати інформацію, співпрацювати, робити висновки [18]. Її можна часто використовувати на уроках «Я у світі», використовуючи наочні матеріали. Наприклад, у процесі вивчення теми «Славетні українці» на дошці можуть бути представлені портрети княгині Ольги, князя Святослава, літописця Нестора, гетьманів Петра Конашевича-Сагайдачного та Богдана Хмельницького, композитора Миколи Лисенка й інших [1, с. 117–121]. Тему «Народні промисли» також можна вивчати за допомогою прийому «Прогулянка галереєю». Учні пропонують зображення роботи майстрів, виробів народних промислів. Учитель організовує обговорення малюнків, у процесі якого діти систематизують та узагальнюють знання, отримують нову інформацію [1, с. 150].

Стратегія «Шість капелюхів» передбачає поділ учнів на команди, кожна з яких отримує капелюх певного кольору. В основі технології лежить принцип таксономії та шести рівнів навчальних цілей (знання – розуміння – застосування – аналіз – синтез – оцінка). Білий капелюх указує на необхідність розказати про предмет дослідження лише в цифрах і фактах. Жовтий капелюх вимагає від учнів пояснення причин, знання фундаментальних основ теми. Чорний капелюх означає необхідність указати чинники, що спричинили явище, яке є темою дослідження. Команда, яка

отримує червоний капелюх, має розказати про емоційний стан, який викликає тема дослідження. Зелений капелюх орієнтує учнів на аналіз позитивних моментів та емоцій, які мають місце під час вивчення предмета. Синій капелюх передбачає узагальнення висловлень усіх попередніх команд, особливу увагу звертаючи на нову та корисну інформацію [4, с. 45].

Цікавим буде використання технології «Шість капелюхів» під час вивчення теми «Народні свята». Так, під час вивчення традиції святкування Святвечора та Різдва клас можна поділити на команди. Команда в білих капелюхах готує розповідь про свято в цифрах і фактах (католики святкують народження Христа 25 грудня, а православні – 7 січня за юліанським календарем; у Святвечір готують 12 страв). Команда в жовтих капелюхах розповідає про головні різдвяні традиції в Україні (готування у Святвечір пісних страв, святкування вдома з родиною, колядування тощо). Команда в чорних капелюхах буде акцентувати увагу на походженні різдвяних традицій і звичаїв (багата вечеря на Святвечір – це звіт і подяка за добробут у минулому році). Учні в червоних капелюхах розповідають про різдвяний настрій та емоції (свято важливе, урочисте, у домі спокій і злагода). Команда в зелених капелюхах підкреслює позитивні моменти досліджуваної теми (напередодні святкування люди наводили лад у домі та господарстві, мирилися з ворогами, бажали один одному добробуту, здоров'я та щастя). Учні в синіх капелюхах підводять підсумки всього сказаного (Різдво – давнє сімейне свято, пов'язане з релігійними віруваннями) [1, с. 152–153]. Напередодні заняття вчитель дає учням спеціально підібраний текст про Святвечір і Різдво для ознайомлення. З його допомогою діти зможуть виконати вищеписані завдання.

Стратегія «Рибна кістка» допомагає виявити причинно-наслідкові зв'язки. Свою назву отримала через схожість візуального вираження цього інструмента на кістку риби. Проблема, що досліджується, спочатку обговорюється, потім записується на рибній голові. Верхні плавники – це формулювання причин проблеми. На нижніх плавниках фіксуються конкретні факти з теми, аргументи, а висновки записуються на хвості [4, с. 47].

Під час вивчення теми «Не засмічуй землю!» в третьому класі вчитель може використати стратегію «Рибна кістка». На голові буде записана дата 22 квітня – Міжнародний день Землі. На верхніх плавниках учитель разом з учнями зафіксують причини появи такого дня: засмічення нашої планети пластиківими пляшками, упаковками, батарейками, лампочками; необхідність охорони навколишнього середовища, важливість озеленення. Можна акцентувати увагу на історії свята. На нижніх плавниках рибної кістки варто зафіксувати тра-

диції відзначення Дня Землі в різних країнах світу й корисні звички для збереження нашої планети (сортування сміття, висадження нових дерев, прибирання території). Хвіст-висновок дасть відповіді на питання: «Чи варто захищати навколишнє середовище?», «Як Ви захищаєте нашу планету?», «Що ще Ви можете зробити для захисту природи?», «Чи тільки 22 квітня варто думати про проблему засмічення Землі?» [1, с. 155–156].

Стратегія «Акваріум» учить учнів урахувати точку зору інших людей, переосмислювати проблему. Вона дає змогу залучити до обговорення певного питання увесь клас і вимагає особливої організації навчального простору [18].

На уроці «Я у світі» в третьому класі для узагальнення теми про права й обов'язки дітей і дорослих («Правила життя в суспільстві») можна використати стратегію «Акваріум» [1, с. 124–14]. Вона відбувається у два етапи. На першому етапі реалізації стратегії на стінах кабінету вчитель розташовує умовні позначки прав людини та дитини. Клас поділяється на групи. Учитель пропонує учням визначити найголовніші з переліку прав, стати поряд із відповідними умовними позначками та пояснити свою позицію. На другому етапі стратегії, замість прав, з'являються умовні позначки обов'язків дитини, людини, громадянина. Серед них учням також варто обрати найголовніші й обґрунтувати свою думку. Висновок про важливість усіх прав та обов'язків дитини, людини, громадянина, про їх тісний взаємозв'язок учитель робить разом з учнями наприкінці обговорення.

Існує досить багато методів і стратегій розвитку критичного мислення, які можна використовувати в початковій школі. Їх правильне та своєчасне використання дає можливість учителю досягати високих результатів. Так, практичний досвід використання технологій «Шість капелюхів», «Акваріум» та «Кубування» у 3 класі на уроках «Я у світі» показав, що діти в 4 класі легко пригадують навчальний матеріал за попередній клас, якщо цей матеріал закріплено саме за допомогою вказаних технологій. Крім того, вони легше справляються з проблемними завданнями, якщо вже звикли саме до таких форм роботи. Отже, використання стратегій розвитку критичного мислення є важливою частиною освітнього процесу в сучасній школі, щоб діти в майбутньому швидше досягали успіху, вирішували життєві проблеми. Людина з високим рівнем розвитку критичного мислення вміє чітко та зрозуміло формулювати питання й проблеми, оцінювати інформацію та її джерело, приймати обґрунтовані рішення, розглядати альтернативні думки й оцінки, ефективно взаємодіяти з іншими людьми [2].

Висновки. Серед навичок, необхідних сучасній людині для самореалізації, можна назвати креативність, уміння критично мислити, спілкуватися з людьми, працювати з інформацією, комп'ютерну

грамотність, прагнення до самовдосконалення, гнучкість, відкритість для усього нового. Щоб орієнтуватися в бурхливих інформаційних потоках, кожній особистості потрібно розвинути критичне мислення. Навички критичного мислення варто формувати й удосконалювати ще за шкільною партою, починаючи з молодшого шкільного віку. Діти відкриті для нового, допитливі. Ці якості варто максимально використовувати в навчально-виховному процесі.

Опанування стратегіями розвитку критичного мислення вважається важливим завданням освітніх систем багатьох країн світу. Критичне мислення – явище складне й багатоаспектне. Сприяння його розвитку в учнів вимагає від учителя високого професіоналізму. У цій ситуації варто приділити увагу планомірному та ретельному вивченню теорії й методики викладання, досвіду використання різноманітних стратегій інших учителів, викладачів, методистів, накопиченню власного досвіду. Методів розвитку критичного мислення існує безліч. Кожен із них має свою специфіку, структуру, етапи (хоча не забороняється вносити певні корективи, враховуючи вік школярів, предмет, тему, яка вивчається). Правильне використання таких методів у процесі вивчення курсу «Я у світі», який має міжпредметний характер і формує світогляд учнів, допоможе вчителю початкових класів привчити дітей мислити самостійно, бачити й оцінювати проблему, шукати декілька варіантів виходу з неї, приймати рішення й ефективно взаємодіяти з іншими.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бібік Н.М. Я у світі. 3 клас : підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. 4-те вид., випр. Харків : Основа, 2018. 160 с.
2. Бондаренко К.І. Розвиток критичного мислення в процесі навчання *Новітні освітні технології* : науково-практична конференція. URL: <http://confespl.kpi.ua/ru/node/1215> (дата звернення: 13.03.2019).
3. Ващенко Л.С. Про результати вивчення стану критичного мислення ліцеїстів *Біологія і хімія у рідній школі*. 2017. № 2. С. 42–46.
4. Козира В.М. Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі : навчально-методичний посібник для вчителів. Тернопіль : ТОКІППО, 2017. 60 с.
5. Кривенко Л.Б. Методи та прийоми для розвитку критичного мислення. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodi-ta-prijomi-dla-rozvitku-kriticnogo-mislenna-10398.html> (дата звернення: 13.03.2019).
6. Технології розвитку критичного мислення / А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Д. Макінстер. Київ : Плеяди, 2006. 220 с.
7. Малютенко З. Технології розвитку критичного мислення як засіб формування інноваційної особистості. *Освіта: технікуми, коледжі*. 2017. № 1–2 (42). С. 46–48.
8. Методи формування та розвитку критичного мислення. *Вчителю початкових класів*. URL: http://metodichka.at.ua/publ/teorija_metodika_tekhnologiji/interaktivni_tekhnologiji_navchannja/metodi_formuvannja_ta_rozvitku_kriticnogo_mislennja/2-1-0-18/ (дата звернення: 13.03.2019).
9. Мошковська Г. Використання технології критичного мислення з метою формування ключових компетентностей учнів *Нова педагогічна думка*. 2016. № 4 (88). С. 94–97.
10. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи / упор. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова та інші ; за заг. ред. М. Грищенко. Київ : МОН, 2016. 40 с.
11. Пометун О. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії. *Історія і суспільствознавство в школах України*. 2012. № 1. С. 3–7.
12. Пометун О. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії. *Історія і суспільствознавство в школах*. 2012. № 4. С. 9–13.
13. Пометун О. Як розвивати критичне мислення в учнів (з прикладом уроку) *Нова українська школа*. 12 вересня 2017 року. URL: <http://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/> (дата звернення: 13.03.2019).
14. Пометун О., Сущенко І. Основи критичного мислення : методичний посібник для учителів. Київ : Ліра, 2016. 156 с.
15. Терно С.О. Критичне мислення: стратегії та процедури *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44. Том 2. С. 227–230.
16. Терно С.О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) : посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
17. Тісліченко О.А. Розвиток критичного мислення на уроках історії при вивченні діяльності історичних осіб. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 3 (510). С. 230–235.
18. Топ-12 прийомів розвитку критичного мислення, адаптованих для використання у школі. *На урок: Освітній проєкт*. URL: <https://naurok.com.ua/post/top-12-prijomiv-rozvitku-kriticnogo-mislennya-adaptovanih-dlya-vikoristannya-u-shkoli> (дата звернення: 13.03.2019).
19. Цюра Н. Чому критичне мислення – це необхідна навичка та які бувають методики її розвитку. URL: <https://high.itstep.org/2018/04/23/chomu-krytychne-my-slennya-tse-neobhidna-navy-chka-ta-yakibuvayut-metody-ky-yiyi-rozvy-tku/> (дата звернення: 13.03.2019).
20. Яковенко Ю.Л., Кінішенко Н.Л. Історична освіта молодших школярів на уроках «Я у світі». *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2017. № 15. С. 144–148.